

ISTORIJA, NAUKA O PROŠLOSTI LJUDSKOG DRUŠTVA

Istorija je društvena i humanistička nauka koja se bavi proučavanjem ljudske prošlosti. Istorija je dobila ime po grčkoj reči historija što je značilo znanje stečeno raspitivanjem i slušanjem. Pojam historija kasnije su proširili na poznavanje prošlih događaja i, na kraju, na izlaganje zbivanja iz prošlosti. U ovom značenju reč historija prvi put srećemo kod Herodota iz Halikarnasa, koji se smatra "ocem istorije". Zadatak istorije kao nauke jeste da na osnovu pouzdanih dokaza, do kojih se dolazi proučavanjem istorijskih izvora, tačno opiše i objasni razvoj ljudskog društva u prošlosti. Istorija treba da odgovori na pitanja: šta, gde, kada, kako i zašto.

Postoji više periodizacija istorije, zavisno od istoričara ili istorijske škole.

Najuobičajnija je:

Stari vek - od pojave pisma do pada Zapadnog rimskog carstva

Srednji vek - od pada Zapadnog rimskog carstva do pada Carigrada 1453. godine

Novi vek - od pada Carigrada 1453. godine do početka Prvog svetskog rata

Savremeno doba - počinje završetkom Prvog svetskog rata 1918. godine.

Istorijski izvori mogu biti:

materijalni (svi materijalni ostaci: hramovi, crkve, spomenici...)

pisani (knjige, razni dokumenti, pisma (sve što je pisano na treskama)...)

usmeni (priče s kolena na koleno - najmanje verodostojan).

KAMENO DOBA

Praistorija je vremenski period koji traje do pojave prvih pisama.

Vremenski period od trenutka kada je praistorijski covek poceo da izrađuje orude i oružje se deli prema materijalu od koga je pravljeno i nacinu njegove obrade na: starije kameno doba (paleolit), srednje kameno doba (mezolit), mlade kameno doba (neolit) i metalna doba (bakarno doba ili eneolit, bronzano doba i gvozdeno doba).

Paleolit je period koji se proteže od pre 2.600.000 godina do 10.000 godine p. n. e. Obeležio ga je nastanak i razvoj hominida i prvobitnog oruda i oružja.

U starije kameno doba ljudi su živeli u pecinama. Covek je ovladao vatrom, bavio se skupljanjem plodova i lovom. Oružje i orude je pravljeno okresivanjem kamena. Tokom srednjeg paleolita ljudi su ovladali jezikom, stvarali su najraniju umetnost, muziku i poceli su sa pijetom da sahranjuju umrle članove zajednice.

Pocele su i velike migracije, covek je pre oko 80 milenijuma naselio oblast od Istocne Afrike do Bliskog istoka, zatim prodire na istoku ka južnoj Aziji i Australiji sa Okeanijom pre oko 60 milenijuma, zatim se kreće severno ka Evropi i istocno ka centralnoj Aziji, osvaja oblasti Australije. Tokom mladeg paleolita (pre oko 40 milenijuma) razvijaju se snažne paleolitske kulture, covek prodire do severne Amerike i Okeanije. Tokom poslednjeg ledenog doba, danas regioni pogodni za život, bili su izuzetno negostoljubivi, krajem ovog perioda oko 12.000. godine p. n. e. naseljene su gotovo sve oblasti koje nisu bile pokrivenne vecitim snegom i ledom.

U pecinama Altamira u Španiji i Lasko u Francuskoj pronadjeni su crteži bizona, jelena i mamuta koje poticu iz tog vremena. Na slikama preovladavaju smeđa, žuta i crvena boja.

Oblasti zapadne i srednje Evrope naseljene su u prvom odseku pleistocena (diluvij, ledeno doba), teritorija Balkanskog poluostrva postaju deo ekumene tek u razdoblju poslednje glacijacije (alpska glacijacija Würm). Tokom ovog perioda klima je bila hladna, granica vecnog leda spuštala se i do 1.500 m nadmorske visine, tlo su pokrivala stepe i retke šume borova, smreke i breze, a vetar je doline velikih reka vetrovi zasipao peskom i cime se stvarao les po ravninama. Zbog toga su prvi ljudi za svoja staništa birali pecine na obroncima nižih brda koji zatvaraju manje recne doline.[3]

Arheološka nalazišta iz ovog vremena su: Hadar u Etiopiji, Monte Circeo u Italiji, Tešik taš u Turkmenistanu, Šanidar u Iraku, Krapina u Hrvatskoj, Gradac i Risovaca u Srbiji, Crvena Stijena u Crnoj Gori, Seidi i Elida u Grckoj, Mas d Azil u Francuskoj.

Mezolit ili srednje kameno doba trajalo je od kraja ledenog doba, pre 10.000 godina do pojave zemljoradnje, odnosno mladeg kamenog doba pa sve do neolita, odnosno mladeg kamenog doba. Datovanje varirara u odnosu na razlicita podneblja. U nekim oblastima (npr. na Bliskom istoku), zemljoradnja javlja se krajem pleistocena, tako da je mezolit veoma kratko trajao i teško ga je definisati. U oblastima sa ogranicenim efektom promena u smeni ledenih i meduledenih doba - koristi se termin epipaleolit, a u drugim regijama gde se vidi jasna promena nastala smenom glacijala (koja se ogleda u ekološkim razlikama) vidi se jasna slika ovog doba.

Tokom mezolita, ljudi i dalje žive u pecinama, ali i grade prva trajna naselja, najčešće na obalama reka, jezera i mora i razvijaju tehnologiju. Oruda se i dalje izrađuju okesivanjem kamena, javljaju se mirmekoliti, kamene sekire i predmeti od drveta. Na nekim lokalitetima otkriveni su kanui i camci. Opstanak se osim na sakupljanju plodova i lovu, zasniva i na ribolovu. U šumskim područjima pojavljuju se znaci deforestacije, koja se razvija u neolitu tokom koga je čovek počeo sa krcenjem šuma, da bi stvorio više prostora za zemljoradnju.

Mezolitska nalazišta su Vlasac i Lepenski Vir na desnoj obali Dunava, u Đerdapu (Srbija), Kramond (engl. Cramond), Hovik haus (engl. Howick house) i Star kar (engl. Star Carr), (Velika Britanija), (Grčka), Svifterbant kultura (Swifterbant) (Holandija).

Neolit ili mlade kameno doba je treća epoha koju obeležava početak stocarstva i zemljoradnje, kao i pojava stalnih urbanih i protourbanih naselja, sedalacki način života i proizvodnja predmeta od pečene gline. U neolitu se kamen obradivao glacanjem i poliranjem. Ljudi su živeli u zemunicama i sojenicama (kuće na drvenim stubovima u vodi). Društvo se delilo na rodove, bratstva i plemena. Keramika se ukrašava, javlja se figuralna plastika i razliciti predmeti kulturnog karaktera.

RAZVOJ ČOVEKA

Homo habilis je prva vrsta roda Homo. Živeo je u južnoj i istočnoj Africi pre između 2,3 miliona do 1,7 miliona godina. Razvio se od australopiteka, kojima je sličan u mnogim telesnim karakteristikama, ali se razlikuje manjim kutnjacima i većim kranijalnim kapacitetom. Volumen mozga kod ove vrste varirao je od 500 cm³ do 750 cm³. Na osnovu položaja foramen magnuma i oblika butne kosti, može se sa velikom sigurnošću tvrditi da je Homo habilis hodao uspravno.

Homo erectus (lat. Homo erectus - uspravan čovek) je bio iz porodice Homo. Smatra se da je nasledio forme Australopiteka i da je predak Homo sapiensa.

Kao i Australopiteci i erectus forme naseljavale su područje Afrike. Najstariji podaci o naseljavanju potiču iz vremena od pre 1.500.000 godina. Zbog prirodnih odlika Afrike, meso je postalo dominantno u ishrani. Zbog toga, tokom ranog Pleistocena, erectus napušta afrički kontinent i kreće se preko Bliskog istoka u Aziju, ponekad i u Evropu.

Uspravni ljudi erectus forme naviknuti su na mesnu ishranu, a koriste i vatru, tako da se pretpostavlja da su oni započeli ishranu karakterističnu za modernog čoveka. Vatru nisu znali da proizvode, već su je koristili iz prirode.

Najstariji podaci o vatri potiču sa lokaliteta Kobi Fora u istočnoj Africi (1.500.000/1.400.000 godina), ali pouzdane podatke za vatru imamo iz perioda 800/700.000 godina na dva nalazišta, Eskalp u Francuskoj, Cukutjen u Kini.

METALNO DOBA

Zlato i bakar bili su prvi metali otkriveni još u neolitu. Ovi metali nalaze se u rekama, stenama, površini zemlje. Verovatno je praistorijski ovek, sasvim slučajno, naložio vatru ili bakar, pa je potom u ohlaenom pepelu pronašao grumuljice metala. Stanovnici Male Azije su u 6 milenijumu pre n.e. prvi savladali veštinu izdvanja metala iz rude. Zidali su peći i od gline visoke oko dva metra, u kojima su topili rudu i pravili kalupe koji su služili za oblikovanje istopljenog metala. Topljenje rude i dalja obrada metala predstavljaju početak razvoja metalurgije. Srebrna od bakra su se lako krivila i tupila jer je bakar mekan metal, tako da se i dalje najviše koristilo oružje od kamena. Kad je otkrivena legura bronzne oko 3500 god pre n.e. povećala se efikasnost oružja jer je bronza tvrdi i metal. Bronzno doba počelo je oko 3000 god pre n.e. To je ujedno i kraj neolita i praistorije uopšte. Od tada počinje istorijsko doba, odnosno stari vek, jer se tada javljaju prvi pisani istorijski izvori. Bronzno doba je završeno oko 1200 god pre n.e., pošto je preovladala upotreba oružja od još tvrdijeg metala - gvožđa. Tada je počelo gvozdeno doba.

Bronzno doba, (2200. do 750 / 700. godine p. n. e.), obeležava proizvodnja bronzanog oružja, oružja i nakita. To je vreme intenzivnog razvoja metalurgije, trgovine i obrta.

Bronzno doba obeležava, kako upotreba bronzne, tako i seoba stanovnika u vreme ranog bronzanog doba (2200. - 1600. godine p. n. e.) na područje Sredozemlja. To je bio sledbenički i talas indoevropskih doseljenika (nakon prvog talasa poljoprivrednika u mlađem kamenom dobu).

Kasno bronzno doba ili vreme tzv. kulture polja sa urnama (kultura polja sa šarama) traje od 300. do 750./700. godine p. n. e. Nosioci ove evropske kulturne pojave pripadaju indoevropskom skupu, ali nemaju ista etnička obeležja. Zajednički obred im je spaljivanje umrlih, po čemu je ova kultura dobila ime, i pokopavanje ostataka u šarama s priložima nakita, oružja i oružja. Ovakvi žarni grobovi stvaraju velike nekropole.

Gvozdeno doba je najmlađi period praistorije, koji smenjuje bronzno doba i traje do početka nove ere. Ovo je doba kada je ovek ovladao proizvodnjom i upotrebom gvožđa, koje ulazi u široku primenu, metalurgijom i kada se javlja prvi novac.

Za početak gvozdenog doba se smatra 1000. godina p. n. e. kada se znanje o topljenju gvožđa proširilo Bliskim istokom i Grčkom. U srednjoj i južnoj Evropi gvozdeno doba počinje u 9 veku pne (u Grčkoj se završava protogeometrijski period). Pretpostavka je da se razvija samostalno. Obrada gvožđa hladnim kovanjem počinje negde na Bliskom istoku oko 6000. g. p. n. e. U zapadnoj Evropi Kelti su bili prvi koji su upotrebljavali gvožđe.

MESOPOTAMIJA

Mesopotamija (Meureje) je područje jugozapadne Azije. Mesopotamija obuhvata aluvijalnu ravan između reka Tigra i Eufrata, u Iraku i Siriji. Mesopotamija je jedna od najvažnijih područja u istoriji ove anstava. Mnoge stare civilizacije su se tu razvile, kao npr. Sumer, Vavilon, Asirija, Akad, itd. Neki od najranijih primera pisanja u svetu su pronađeni u ovoj regiji, a tu su nastali i prvi gradovi. Zbog svega ovoga, Mesopotamija je poznata kao "kolevka civilizacije".

SUMER I AKAD

Sumer je područje koje se nalazilo na jugu Mesopotamije. Sumerci su se oko 5000. p. n. e. naselili između reka Tigar i Euftrat. Oni su prvi civilizovan narod koji je iza sebe ostavio pisane spomenike.

Zna se da su postojali gradovi Uruk, Lagaš, Ur... Ur je sumerski grad na istočnoj obali Eufrata. Arheolozi su ga otkrili u 19.veku. Grad je bio opasan visokim zidom ispod koga se prostirao široki kanal. Ulice su bile uske i popločane.

Oko 2370 god pre Hr. Sumer je porazio Sargon od Akada. Severno od sumera nalazio se Akad.

Sargon Veliki je bio kralj Akada, poznat po osvajanjima sumeranskih gradova država u 24. i 23. veku pre Hrista. Osniva je akadske dinastije. Osnovao je prvo poznato carstvo zvano Sumersko-akadsko carstvo, a vladao je od 2334. do 2279. pre Hrista.

STARO VAVILONSKO CARSTVO

Vavilon je antički grad u Mesopotamiji, u danšnjem Iraku, odnosno oko 88 km južno od Bagdada. Vavilon je bio glavni grad Vavilonskog carstva i jedan od najstarijih kulturnih, političkih i trgovačkih centara. Ime mu potiče od akadске reči Vavilu, što znači "božja kapija".

Hamurabi (1792. p. n. e. - 1750. p. n. e.) je sedmi vladar vladajuće dinastije starog Vavilona. Njegovo ime vežemo za stelu u kamenu na kojoj je zapisan "Hamurabijev zakonik" - do skora smatran prvim pravnim pisanim zakonikom u istoriji.

Na presto dolazi 1760. p. n. e.. Njegova vladavina obeležena je diplomatijom kao i veštini vojnim pobedama. Ujedinio je rascepkana kraljevstva od Persijskog zaliva do reke Habur i od Eufrata do Sredozemnog mora. Lično je vodio i nadgledao kopanje kanala za navodnjavanje jer je shvatao važnost tih radova za napredak kraljevstva. Uveo je red u javnu administraciju i vratio dignitet državnih službenika. Kao verski vođa, postavljanjem boga Marduka kao glavnog boga vavilonskog panteona započeo je eru monoteizma.

Hamurabi je vladao u Vavilonu i Vavilonskom carstvu od 1792 p.

n. e. do svoje smrti 1750 p. n. e. Proširio je Vavilon tako što je prvo osvajao gradove na jugu, pre nego što je osvojio skoro itavu Mesopotamiju.

Nakon smrti Hamurabija, Vavilonsko carstvo je palo.

HAMURABIJEV ZAKONIK

Hamurabijev zakonik predstavlja najpoznatiji i najbolje sačuvani zakonik drevne Mesopotamije. Pronađen je 1902. godine u iranskom gradu Suzi. Tekst je ispisan na steni od crnog diorita, visokoj 2,62 m. Danas se čuva u muzeju Luvr. Zakonik je preveo na francuski orijentalist Šel. Na vrhu stele nalazi se slikovni prikaz boga sunca Šamaša, kako sedi, i Hamurabija dok stoji u naklonu pred njim. Bog nadahnjuje vladara da donese svoj zakonik, ali vladar vrši zakonodavnu delatnost. Zakonik je nastao u poslednjim decenijama vladavine Hamurabija (vladao 1728—1686 p. n. e.).

Hamurabijev zakonik pravna pitanja rešava od slu ajda do slu ajda, te ne postoje opšte pravne odredbe. Pitanja koja su rešena običajnim pravom se ne nalaze u zakoniku. Iako se poziva na božansko poreklo, zakonik ne sadrži religijske odredbe i kazne.

Zbog strogih kazni Zakonik je stvoren po principu "oko za oko, zub za zub".

ASIRSKO CARSTVO

Asirsko carstvo je nastalo na prostoru severne Mesopotamije (današnji Irak) sa centrom u gradu Ašur na reci Tigar. Bio je u 2400. godine p. n. e. značajan trgovinski centar, koji je u 2000. godini p. n. e. postao centar velikog carstva. 1900. godine p. n. e. utvrđuju se trgovačke kolonije u Anadoliji (današnja Turska). Od 1400. godine p. n. e. asirska armija je osvajala krajeve i države ka severu i zapadu, obezbeđujući tako trgovinu, robove, i plen za sebe i za vladara. Zahvaljujući i strahu koje su mnoge susjedne zemlje imale od asirske vojske, Asirija je uspjela da se proširi po cijeloj teritoriji Bliskog istoka.

Najveću veličinu Asirsko carstvo je dostiglo u VII veku p. n. e. kada su pokorene teritorije od Egipta do Irana.

Asirska vojska je bila najefikasnija "borbena mašina" u ono vreme. Njena reputacija je iako bila dovoljna da uplaši ostale države od kojih nisu mogli da ratuju protiv njih. Bili su opremljeni: gvozdanim šlemovima, oklopima, kopljima i štitovima. U upotrebi su bile i kolubne i opsadne mašine, za ono vreme "nove tehnike" u naoružanju.

Do X veka p. n. e. grad Asur je bio prenaseljen. Zato je prestonica preseljena u Ninivu (VII vek p. n. e.).

NOVO VAVILONSKO CARSTVO

Novovavilonskim carstvom se naziva period u istoriji Mesopotamije od 626. do 539. godine p. n. e. Haldejom je nazivana Mesopotamija od 12. veka p. n. e. po Haldejcima, semitima koji su od tada naseljavali oblast na jugu me ure ja osnovavši državu Primorske zemlje. Carstvo svoj vrhunac doživljava za vreme Nabukodonosora II.

Tradicija Vavilona kao najlepšeg grada nastala je u ovo vreme. Svi nalazi sa područja grada se datuju Novovavilonskim periodom. Grad se prostirao na 850 hektara. Okružen bedemima ogromnih razmera, kroz grad je proticala reka. u gradu je postojao hram posvećen bogu Marduku. Centralni hram je bio takođe posvećen Marduku. Iz tog hrama vodio je sveti, procesijski put do kapije posvećene boginji Ištar. Put je bio zaštićen zidovima koji su bili popločani opekama plave boje i ukrašeni predstavama krilatih bikova i svetih zmajeva posvećenih Marduku.

Carstvo su uništili Persijanci 538. godine.

EGIPAT

Pod pojmom starog Egipta podrazumeva se egipatska država i civilizacija od praistorije do rimskih osvajanja. Prva upotreba pisma, koja označava po etak istorijskog perioda datirana je u doba pre ujedinjenja Egipta, u doba kulture Nakada II. Prvo poznato sređivanje pisma i pisani izvori potiču iz doba Nulte dinastije, u vreme ujedinjenja egipatske države.

Oko reke Nil formirale su se dve države, Donji Egipat u području delte Nila i Gornji Egipat južno od delte Nila, oko prvog katarakta (brzaka). Oko 3100. godine p.n.e. kralj Menes iz Gornjeg Egipta osvojio je Donji Egipat i stvorio prvu jedinstvenu državu i utemeljio prvu dinastiju egipatskih faraona. Razdoblje prvih dveju dinastija naziva se ranim razdobljem (2925. — 2575. p.n.e). U ovom periodu je procvetala egipatska kultura, koja je jasno ostala egipatska po svojoj religiji, umetnosti, jezika i običajima.

STARO CARSTVO

Usledilo je razdoblje Starog carstva (2575 — oko 2130. p.n.e) u kojem su podignute piramide, od koje su najpoznatije piramide u Gizi (Kufuova tj Keopsova piramida je najveća, 146m, a ostale dve su Kefrenova i Mikerinova) i kada je osvojena Nubija (glavni grad Memfis).

Po etak starog carstva nije određen nekom političkom prekretnicom, već se nastavlja na tradiciju ranodinastija u Egiptu. Ovaj termin nastao je u hronologiji 19. veka. Karakterišu ga velika centralizacija države, značajno unapređenje u državnoj upravi, administraciji i poreskom sistemu i veliki graditeljski poduhvati od kojih su najveći i piramide. Završava se raspadom Egipta oko 2160. godine p. n. e

SREDNJE CARSTVO

Srednje carstvo je trajalo od 2050. do 1700. godine p. n. e. Egipat je ostao podeljen još oko 200 godina. Na čelo pokreta za ujedinjenje stao je grad Teba. Posle duge borbe monarh Tebe je ujedinio Egipat i uspostavio jedinstvenu državu. Faraoni su išli u pljačkaške pohode u Libiju i proširili granice Egipta do drugog katarakta. Za vreme 13. dinastije ponovo je počelo rasulo egipatske države. Robovi su dizali ustanke i ubijali bogataše. Ustanci su slabili moć države, što je omogućilo Hiksima da osvoje Egipat.

NOVO CARSTVO (1500-1000g. PNE)

Dva najveća vladara ovog perioda su Tutem III i Ramzes II. Tutmos III (XV vek p. n. e.) bio je najveći ratnik u egipatskoj istoriji, osvajač, organizator i general koji nikada nije izgubio bitku, tako da su ga egiptolozi nazivali i Napoleon drevnog Egipta. Za vreme njegove vladavine egipatsko carstvo je postalo najveće u svojoj istoriji, a on je, svoje najznačajnije bitke islikao u Svecanosti u hramu u Karnaku.

Vladavina Ramzesa II se, istorijski podudara sa vremenom Mojsija, pa se on smatra i biblijskim faraonom. Na presto Egipta je došao sa 25 godina, a titulu "Ramzes Veliki" je zaslužno poneo jer, nijedan vladar Egipta pre i posle njega, nije izgradio toliko kolosalnih građevina, spomenika i hramova.

Ramzes II je, početkom 1294. godine p. n. e. odpočeo sa širenjem i jačanjem uticaja i teritorija. Napao je kraljevstvo Amuru, a samim tim i prekršio dogovor i sporazum koga je njegov otac potpisao sa Hetitima. 1296. godine p. n. e., po egipatskom kalendaru dolazi do velike bitke kod Kadeša. O bitci kod Kadeša je ostalo mnogo zapisa po hramovima i na papirusima. Slede ih nekoliko godina Ramzes II je organizovao nekoliko ratnih pohoda protiv Hetita, ali je ubrzo shvatio da ne može i držati severne delove Sirije pod svojim uticajem, kao što i Hetiti ne mogu i držati južne delove. Hetiti su stalno imali probleme na unutrašnjem planu, a sa istoka je pretio novi neprijatelj - Asirci. Novi hetitski kralj je shvatio da više ne može da ima dva jaka neprijatelja - Egipat i Asirce i zato je predložio mirovni dogovor koji je sklopljen s Egiptom. 1270. godine p. n. e.

Ramzes II i hetitski kralj su sklopili mirovni sporazum, za koji se smatra da je prvi mirovni sporazum u istoriji ljudskog društva.

FARAONI

Reč "faraon" znači "velika kuća". Egipćani su se odnosili prema svojim faraonima kao prema bogovima oličanim u različitim oblicima - predstavnicima na Zemlji. Smatrali su ih "višim bićima" - svojevrsnim "nadjudima" i obračunali su im se imenima koja bi u prevodu značila "sin boga Ra" ili "davalac života kao bog Ra", veruju i da nijedno obično ime ne može izraziti veličanstvo određenog vladara. Oni su tako i verovali da zahvaljuju njihovom služenju vladar uspeva da svako jutro podigne Sunce na nebo i naterati Nil da naplavi široka područja plodnim muljem krajem svakog leta. Tako i su verovali da ponude u hrani i vodi koje su svakodnevno činili faraonu obezbeđuju da bogovi hrane duše preminulih Egipćana u zagrobnom životu. Faraon je bio svemoćan, a njegova moć apsolutno neosporna. Osnovna dužnost faraona bila je da gradi i održava hramove bogova. Dodirivanje faraonove krune ili skiptara, čak i slučajno, donosilo je smrtnu kaznu za počinio. Verovalo se da su faraoni sinovi Horusa, boga sokola, zaštitnika svetlosti i prvog egipatskog faraona.

PISMO

Egipatski hijeroglifi bili su zvanično pismo korišćeno u Starom Egiptu. Sastojalo se od mešavine logogramskih i alfabetskih elemenata. Egipćani su linijske hijeroglifike koristili u religijskoj literaturi, pišu i po papirusu, drvetu ili uklesavaju i u stenu. Manje formalne varijante bile su hijeratsko i demotsko pismo čije tehnike nisu hijeroglifske.

Od više stotina hijeroglifa koji su se koristili, 24 imaju vrednosti koje odgovaraju po jednom slovu današnjih alfabeta. Egipćani nisu pisali alfabetski, slovo po slovo, već su imali znatno komplikovaniji sistem pisanja.

Hijeroglifike je desifrovao Francuz Žan Fransoa Šampolion u prvoj polovini 19. veka.

EGIPATSKA RELIGIJA

Kao većina antickih država i Egipćani su bili politeisti (mnogobožci). U Starom Egiptu sveštenici su bili najmudriji i najučeniji i bili su u faraonovoj službi. I za same faraone mislilo se da su bogovi.

RA - bog Sunca i otac egipatskih faraona

OZIRIS - bog podzemnog sveta

IZIDA - boginja rođenja

SET - bog pustinje i mraka

U periodu dominacije grada Tebe raširilo se verovanje u boga Amona. Njegov kult se toliko raširio da je vremenom izjedacen sa vrhovnim bogom Ra pa je nazvan Amon-Ra.

Tokom XIV veka faraon Amenhotep IV pokušao je da zavede novi kult boga Atona. Ali, sveštenici starog kulta Amon-Ra uspeli su da vrate domonaciju starog verovanja i to u vreme Amenhotepovog naslednika faraona-decaka Tutankamona.

FENIKIJA

Fenicani su osnovali trgovačke samostalne gradove kao što su Biblos, Tir i Sidon, duž obale Sredozemnog mora, koji preuzimaju celokupnu trgovinu na području Sredozemlja. Fenicani su stvorili značajne kolonije u zapadnom Sredozemlju od kojih je najvažnija Kartagina, u severnoj Africi. Oni su preneli kulturna dostignuća iz Azije u Evropu.

Fenicani nisu iza sebe ostavili mnogo pisanih zapisa. Jedino što se zna je da su imali svoje fenicansko pismo, iz kojeg se razvilo grčko pismo, a time kasnije i glagoljica i cirilica (alphabet - po prvom slovu fenickog pisma - aleph), ali koje je bilo i temelj hebrejskog i arapskog pisma.

HEBREJI

Prema Bibliji, Jevreji su prvo živeli u okolini grada Ura u Mesopotamiji da bi nakon toga otišli u Egipat.

Posle mnogo godina egipatskog nasilja Jevreji su napustili Egipat predvojeni Mojsijem, lutali dugo po Sinajskom poluostrvu i Arapskoj pustinji, zatim osvojili Hanan ("obecanu zemlju") i podelili među svojih 12 plemena.

Usled ovih ratova sa starosedeočima Jevreji su prvo birali sudije, kojim su poveravali komandu nad vojskom; kasnije su se ujedinili i počinili da biraju careve; ujedinjenom jevr. državom vladali su Saul, David, i Solomon. Za njihove vladavine Jevreji su konačno potukli stare hananske narode i najopasnije neprijatelje Filistejce i proširili državu na jug do Crvenog mora, a na sever do reke Eufkrat.

Posle Solomonove smrti jevrejska država podelila se na 2 dela: Izrael sa prestonicom u Samariji, koju je uništila Asirija u 8.veku pne i Judeju sa prestonicom u Jerusalimu, koji zauzeo vavilonski kralj Navuhodonosor (587. pre Hr.) i odveo Jevreje u vavilonsko ropstvo; iz ropstva ih pustio persijski kralj Kir, ali je celu Palestinu pretvorio u persijsku provinciju (satrapiju).

Posle toga Jevreji su bili pod vlašću Persijanaca, Aleksandra Velikog, Seleukida, Egipćana i Rimljana (od 63. pre Hr.).

Sredinom 1. veka digli su pobunu koju ugušio rimski car Tit; usled nove pobune (130-135), koju predvodio Bar-Kohba, rimski car Hadrijan opustošio je zemlju, podigao Jupiterov hram umesto Jehovinog hrama i zabranio pristup u Jerusalim Jevrejima, koji su onda raseljeni po svim rimskim provincijama.

Izraelska država obnovljena je tek 1948.g.

Jevreji su prvi imali monoteističku tj. jednobozacku religiju (judaizam). Bog se zove Jahve (Jehova). On je jedini bog, koji je u isto vreme zaštitnik naroda. Jevreji su izabrani narod, nosilac ideje o spasitelju sveta (mesija) koji će doći i iz jevrejskog naroda.

Istorijski i verski spisi Jevreja nalaze se u Starom zavetu, koji je kasnije postao deo Biblije.

NAJSTARIJA ISTORIJA HELADE

Anti ku Gr ku neki istori ari smatraju temeljom kulture zapadnoevropske civilizacije. Gr ka kultura je izvršila snažan uticaj na Rimsko carstvo, koje je prenelo njen oblik po mnogim delovima Evrope. Civilizacija anti ke Gr ke je neizmerno uticala na jezik, politiku, obrazovanje, filozofiju, umetnost i arhitekturu modernog sveta, posebno tokom renesanse u zapadnoj Evropi i ponovo tokom procvata neoklasicizma tokom 18. i 19. veka u Evropi i obema Amerikama.

Veruje se da su se Grci, kre u i se prema jugu, doselili na gr ko poluostrvo u nekoliko talasa pred kraj tri hiljade godina pre nove ere. Prvi su dosli Ahajci a poslednja je bila navala Doraca.

Minojska civilizacija je anti ko društvo ije je središte ostrvo Krit. Minojska civilizacija ima ovo ime jer se vrhovni sveštenik i najve i vladar zvao Minos. Minojska civilizacija nastala je oko 3000 god pne, a svoj vrhunac doživljavala je oko 1500 g. p. n. e. O istoriji Krita saznaje se na osnovu mnogobrojnih iskopina. Minojci su došli na Krit sa kopna Gr ke. Klima i zemljište je bilo povoljno te su se ovde i naselili. Glavni grad koji su Minojci podigli bio je Knosos. Tu je živelo najviše stanovnika i nalazila se vladareva palata. Drugi važan grad na Kritu bio je Festos.

Imali su jaku i veliku flotu pa se njihova dominacija na Mediteranu naziva talasokratija.

Razdoblje od 1600. p. n. e.. do oko 1100. p. n. e. je doba mikenske Gr ke, a poznato je po vladavini kralja Agamemnona i ratovima protiv Troje kao što je prikazano u Homerovim epovima.

Mikenski period je dobio svoje ime po arheološkom nalazištu Mikena u severoisto noj Argolidi, na Peloponezu. Atina, Pilos, Teba i Tirin su tako e zna ajni mikenski gradovi.

Oko 1400. god p. n. e. minojska civilizacija je po ela da opada. Godinama Krit je trpeo napade Mikenaca, naroda sa kopna Gr ke. Kada više nije mogao da se brani grad Knosos na Kritu je spaljen i osvojen.

Mikenci su bili skupine naroda sa kopna Gr ke. Njihov najve i i glavni grad zvao se Mikena, po kojem je i njihova civilizacija dobila ime. Mikenci su bili znatno manje civilizovaniji od Minojaca, me utim minojska kultura preneti je na kopno i tamo unapre ena. Iz minojske kulture nastala je mikenska. Mikenci su gradili velike palate, sahranjivali mrtve u grobnice od kamena, preuzeli su pismo od Minojaca i smanjili broj slova na 90.

Razdoblje od 1100. godine do 8. veka pre Hrista naziva se Homerskim dobom ili "mra nim dobom" jer iz tog razdoblja nema nikakvih zapisa, arheološki dokazi su oskudni a najbolji izvor su "Ilijada" i "Odiseja".

To je posledica dolaska divljeg plemena Doraca koji su unistili tekovine mikenske civilizacije.

Dorsko pleme je poslednje nasledilo Gr ku; prodiru i na Peleponez oko 1200 godine pre n.e., tzv. Dorska seoba, Dorci su potpuno osvojili južni i severoisto ni deo, porušili gradove Ahajskih aristokrata, Mikenu, Argis, Tirens i dr., i uništili mikensku kulturu; znatan broj Ahajaca pao je u dorsko ropstvo (helioti); osnovali su grad i državu Spartu. Pored pomenutih delova Peleponeza, u istorijsko doba naseljavali su još i Doridu, tj. srednju Gr ku, deo maloazijskih obala i ostrva Krit, Rodos, Milos.

SPARTA-DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Sparta je bila najmoćnija vojna država u Staroj Grčkoj stvorena od strane plemena Doraca u 9.veku pne.

Spartansko društvo zasnivalo se na nepisanim zakonima legendarnog Likurga, utemeljenim u 10v p.n.e. Stanovništvo se delilo na spartijate, perijeke i helote.

Spartijati su jedini imali puna građanska prava. Bavili su se isključivo vojnim usavršavanjem i poslovima vezanim uz državu, a bavljenje trgovinom i zanatstvom bilo im je zabranjeno kao nedostojno. Jedino oni imali su pravo na vojno vodstvo. Živeli su na imanju koje se zvalo kler i koje je bilo nasledno.

Perijeci su takode bili sastavni deo Spartanske države, a činili su ih starosedeoci teritorija pod upravom Sparte. Zadržali su slobodu i mogli su se baviti zanatstvom i trgovinom, ali nisu imali puna građanska prava. Imali su učešća u vojnim pohodima kao obični vojnici.

Heloti su bili državni robovi u Sparti. Nisu bili u vlasništvu pojedinca već su dodeljivani uz državna zemljišta na kojima su služili i činili su osnovnu proizvodnu silu Sparte. Kako su brojem bili najbrojniji od stanovnika, a pri tome živeli u vrlo teškim uslovima, spartanska istorija ispunjena je čestim pobunama helota.

Sparta je oligarhijska država, odnosno imala je aristokratsko uređenje u kome je manjina upravljala većinom.

Nominalno na državnom vrhu paralelno su vladala dva kralja (bazileusa), svaki iz jedne od kraljevskih loza. Kraljevska vlast bila je apsolutna samo tokom vojnih pohoda kada bi jedan kralj vodio vojsku, a drugi ostajao u Sparti brinući se za državne poslove. Posle pohoda i tokom mira oba kralja odgovarala su za svoje postupke pred većem efora.

Efori su bili petočlano veće izabrano na godinu dana. Smatrani su nadzornicima i imali su velika ovlašćenja - mogli su izricati kazne kraljevima uključujući i smrtnu. Osim nadzorne uloge petorica efora predstavljala su i mišljenja celokupnog narodnog veća Sparte, odnosno svih punopravnih građana. Tekom vremena moc efora se uvećavala pa su tijekom petog stoljeća imali praktično vrhovnu vlast u Sparti.

Zakonodavno telo Sparte sačinjavala je Geruzija. Geruzija je okupljala 28 spartijata starijih od šezdeset godina biranih doživotno. Unutar Geruzije delovala su ravnopravno i dva kralja tako da je ukupan broj članova iznosio 30. Svaki od članova imao je jednako pravo glasa uključujući i kraljeve, a zadatak im je bio da donose državne odluke te da nadziru provođenje zakona.

Apelu ili narodnu skupštinu sačinjavali svi punoletni (18. godina) spartijati. Birali su efore, a tokom većanja mogli su da glasaju isključivo sa ili ne - svako dalje iznošenje stava bilo je prepušteno eforima. Glasalo se povocima pa su pobeđivali najgrlatiji.

GRCKO-PERSIJSKI RATOVI

Grčko-persijski ratovi ili Persijski ratovi, 499 p.n.e.-449 p.n.e., predstavljaju seriju ratova između u Persijskog Carstva i gradova-polisa u Grčkoj.

Uvod u ovaj sukob predstavlja Jonski ustanak, 500 p.n.e.-494 p.n.e. u Maloj Aziji. Bio je to ustanak Grka protiv Persijanaca. Kada je ustanak ugušen, 494 p.n.e., bilo je samo pitanje vremena kada će Perzija napasti slobodne gradove u Grčkoj.

490 p.n.e. car Darije I. je poslao velike snage, oko 25,000 pešaka i 1,000 konjanika na Grčku. Atijani su katastrofalno porazili Persijance u bitci kod Maratona, 490 p.n.e..

480 p.n.e. car Kserks., koji je nasledio Darija I., je pripremio veliku ekspediciju za pohod na Grčku. Navodno je sila iznosila 100,000 ljudi i preko 1,000 brodova. Opoziciju Perzijancima činili su Atina i Sparta, te velika mornarica koja je izgrađena na inzistiranje atinskog državnika Temistokla. Grci su zauzeli položaj kod Termopila.

U bitci kod Termopila Perzijanci su uspeli, usprkos velikim gubicima, proći i strateški važan prolaz. Na ovom mestu junacki je poginuo spartanski kralj Leonida sa svojih 300 ratnika.

Međutim, Grci su katastrofalno porazili Persijance u pomorskoj bitci kod Salamine, 480 p.n.e.. Ova bitka znači i prekretnicu u ratu. Do tog trenutka Persijanci su imali prevlast i na moru i na kopnu. Persijanci su tu izgubili većinu brodova. Kserks se sa preostalim brodovima vratio u Aziju.

Atijani su udružili snage sa Spartancima, koji su poslali vojno pojačanje. Udružene grčke snage su iznosile na kopnu više od 40,000 ljudi a na moru oko 110 brodova. Grci su pobedili u bitci kod Plateje, 479 p.n.e. Istovremeno su Persijanci poraženi i u pomorskoj bici kod Mikale, 479 p.n.e. Ostatak persijske vojske na kopnu je nakon toga napustio Grčku. Time je persijski pohod na Grčku doživeo potpuni neuspeh.

Ohrabreni persijskim porazom, Grci u Aziji i na otocima koji su bili pod persijskom vlašću su se ponovno pobunili. 478 p.n.e. Pauzanija, spartanski vojskovođa, oteo je Persijancima Vzentiju započevši pobunu na Kipru. U tom trenutku Peloponeski savez, pod vodstvom Sparte, odustaje od daljnjeg ratovanja, ali Atijani nastavljaju. Atijani su osnovali Delski savez 478 p.n.e..

Oko 449 p.n.e. atinski izaslanik Kalija i persijski kralj Artakserks I dogovorili su Kalijin mir. To označava kraj Grčko-persijskih ratova. Kalijinim mirom Persija je priznala Grcima u Maloj Aziji pravo na samostalnost, a Persiji je vraćen Kipar. Persijskoj floti je zabranjen ulaz u Egejsko more.

Persijanci se nikada nisu odrekli ambicije da zavladaju Grčkom ali posle ovih ratova vodeće vojne sile postaju Atina i Sparta. Grci su se nastavili širiti i osnivati kolonije na Sredozemnom moru. Ipak, najveći i pobednik iz ovih ratova je Atina. Atina je preuzela hegemoniju u Grčkoj od Sparte što će kasnije dovesti do Peloponeskog rata, 431 p.n.e.-404 p.n.e., između Atine i Sparte.

PERIKLE

Perikle ili Periklo (495–429) bio atinski državnik i vojskovođa. Poticao je iz ugledne atinske aristokratske porodice. Njegov otac, Ksantip, zapovedao je u bitci kod Mikale. Majka mu je bila unuka vođenog reformatora Klistena. Atina je pod njegovim mudrim vođstvom, uživajući u blagodatima perioda poznatog pod nazivom pentekontaetija, postala najlepši i najbogatiji grad helenskog sveta.

PELOPONESKI RAT

Peloponeski rat je sukob između Delskog saveza (predvođenog Atinom) i Peloponeskog saveza (predvođenog Spartom). Rat je, sa jednim prekidom, trajao 27 godina (od 431. do 404. god. pne.) i obuhvatio je skoro ceo antički svet. Rat je završio pobedom Sparte.

Rat se, generalno, može podeliti u tri faze:

Prva faza je trajala deset godina, od 431. pne. do 421. pne. . Karakterisana je kopnenim prodorima Peloponeskog saveza na Atiku i pustošenjem atinske zemlje. Atinjani, vođeni Periklom, su izabrali da ne ulaze u direktan sukob sa nadmoćnom dorskoum vojskom, već su se oslonili na svoju flotu kojom su napadali obale Peloponeza i trudili se da ometu trgovinu Korinta sa Sicilijom. Taj period je obeležen i pojavom kuge, usled koje je Atina izgubila četvrtinu svoje stanovništva i trećinu hoplita. Prva faza je okončana Nikijinim mirom 421. pne.

Druga faza je trajala, takođe, deset godina od 421. pne. do 411. pne. . Najvažniji događaj je atinski pohod na Siciliju (415. pne.), pre svega protiv grada Sirakuze. Ekspedicija se, posle pomorskog poraza u sirakuškoj luci, završila i katastrofom kopnene vojske. Atinske snage su izgubile preko 200 brodova i 35.000 hoplita. Posle poraza Atina se našla u očajnom položaju, bez novih rezervi i sa sve nepouzdanijim saveznicima. Vrhunac krize predstavlja oligarhijski prevrat koji na vlast dovodi tzv. Veće od četrdeset stotine i otvoren raskol prevratnika sa flotom i vojskom stacioniranom u Joniji.

Treću fazu (od 411. pne. do 404. pne.) odlikuju borbe za kontrolu Helesponta, preko koga se vršio uvoz žita i drvne gale iz oblasti oko Crnog mora. Tokom poslednjih sedam godina, atinska flota je očajno branila konvoje. Iako su Atinjani imali znatnih uspeha u bitkama kod Abida, Kizika i Arginusa, podlegli su poslednjoj bici kod Egospotama 405. pne.

Rat se završio 404. pne. kapitulacijom Atine. Flota je zaplenjena, zidovi koji su spajali grad sa Pirejom, trgovačkom i ratnom lukom su srušeni, a prekomorski posedi su joj oduzeti.

MAKEDONIJA

Filip II Makedonski (382.-336. p. n. e.) je bio kralj Makedonije od 360. do 336. godine pre nove ere. Po dolasku na vlast reformisao je vojsku i tako stvorio makedonsku falangu. Nasledio ga je sin Aleksandar Veliki.

Filip II želeo je da nametne vlast i hegemoniju u celavoj Heladi.

Godine 338. p. n. e., došlo je do konačne bitke kod Heroneje, gde Makedonci odnose pobedu nad Atinom i njenim saveznicima.

Budući sada gospodar cele Grčke, Filip počinje da se priprema za rat sa Persijom.

Filip je ubijen na svadbi svoje kćerke Kleopatre, uz prisustvo mnogih zvaničnika iz Grčke. Kako i zašto je došlo do atentata na Filipa do danas nije pouzdano razjašnjeno.

Vladavina Filipa II Makedonskog, predstavljala je najkрупniji preokret u razvoju helenskog sveta u poznatoj nam istoriji. Bio je prvi koji je ujedinio grčke polise-državice. On je bio taj koji je uvrstio temelje za buduće svetsko carstvo koje će ostvariti njegov sin Aleksandar Makedonski.

ALEKSANDAR VELIKI

Aleksandar III Veliki (356 p. n. e. – 323 p. n. e.) poznat i kao Aleksandar III Makedonski, je bio makedonski kralj. Vladao je 336. p. n. e. - 323. p. n. e. Kao makedonski kralj i hegemon

Grka osvojio je veliko Persijsko carstvo, te je sa vojskom došao do Indije. Posle Aleksandrove smrti u 33. godini, njegovo veliko carstvo se raspalo u ratovima njegovih generala-naslednika koji su se zvali dijadosi.

Aleksandarovi roditelji su bili makedonski kralj Filip II Makedonski i epirska princeza Olimpija. U mladosti mu je uitelj bio uveni gr ki filozof Aristotel. Aristotel je napustio kraljevski dvor 336 p. n. e. i od tada Aleksandar u estvuje u državnim poslovima. U bici kod Heroneje, 338. p. n. e., gde je Filip II pobedio udružene Atinu i Tebu, Aleksandar je bio zapovednik levog krila. Smatra se da je prvi probio najpoznatiji Tebanski odred, Svetu etu. Ve tada je pokazao svoje veliko ume e u ratovanju.

334. p. n. e. Aleksandar je napokon krenuo u pohod na Persiju. Ja ina vojske pod Aleksandrom je bila oko 30.000 pešaka i 5000 konjanika. Persijsko carstvo je bilo u velikoj krizi. Lokalni satrapi su u gradovima i pokrajinama vladali prakti ki samostalno. Prvi sudar s persijskom vojskom bila je bitka kod Granika, 334. p. n. e.. Makedonska falanga pokazala se superiorna nad Persijancima i Aleksandar je ostvario potpunu pobeđu.

Darije III, persijski car, poražen je i u drugoj bici kod Isa, 333. p. n. e.. Bitka kod Isa je bila odlučna Aleksandrova pobeđa i ozna čava po etak kraja Persije. Po prvi put su Persijanci izgubili, a da je Darije vodio bitku. Posle bitke Darije beži do Eufrata, a Aleksandar zarobljava skoro celu njegovu porodicu. U bici kod Isa Aleksandar je imao 30.000 vojnika, a Darije III je imao 100.000 vojnika. Pobedom u bici protiv daleko brojnijeg neprijatelja Aleksandar se dokazao kao vojni genije.

Odbivši sve Darijeve ponude za pregovore, vojni pohod se nastavio. Tako je 332. pne Aleksandar bez otpora ušao u Egipat, gde su ga slavili kao oslobodioca dok su mu egipatski sveštenici ukazali "božanske počasti". U Egiptu je osnovao grad Aleksandriju, 331. p. n. e.. Kroz celi svoj pohod Aleksandar je osnovao nekoliko desetina gradova, ve inom iz vojnih razloga. Mnogi od njih su se zvali Aleksandrija.

Aleksandar prelazi Tigar i Eufrat bez otpora. Darije III kao teren za obra un sa Aleksandrom odabire ravnicu, da može razviti svoju vojsku i time iskoristiti broj anu nadmo . Aleksandar je porazio daleko brojniju vojsku Darija III u bici kod Gaugamele i zauzeo Persepolis, 331. p. n. e.. Persepolis je spalio kao osvetu za nekadašnje persijske paleže u Gr koj. Kada je Darije hteo da se preda, ubio ga je njegov sluga Bes i proglasio se njegovim naslednikom kao Artakserks IV. Besa su 329. p. n. e. uhvatili Makedonci i ubili ga. Time je Persija bila osvojena. Aleksandar se proglasio naslednikom Persijskog carstva i Vavilon proglasio glavnim gradom svoje imperije.

327. p. n. e. Aleksandar je krenuo na novi vojni pohod, dalje na istok. Premda je ukupni broj ljudi iznosio više od 100.000 to je uključivalo i žene, decu, zabavlja e i drugo. Vojna sila je bila oko 40,000 vojnika. Isto ne delove Persije osvojio je bez ve eg otpora. Indijski vladar Por do ekao ga je kod reke Hidasp s velikom vojskom koja je uključivala i 200 ratnih slonova. Bitka na reci Hidasp, 326. p. n. e., bila je krvava. Slonovi su nabijali Makedonce kljovama dok su Makedonci slonove terali bakljama. U pometnji koja je nastala slonovi su gazili i jedne i druge. Aleksandar je ipak pobedio i zarobio Pora, kojeg je zatim oslobodio i prepustio mu civilnu upravu zemlje. Koliko je daleko na istok dospeo, nije poznato. Kada je Aleksandar nameravao da krene dalje na istok do kraja sveta vojska je po ela da pokazuje znake mogu e pobune. Surova klima i tropske kiše smanjile su vojni moral. Aleksandar je pristao na povratak u Vavilon. Prema legendi, kada su vojnici odbili da ga slede i odbacili oružje, Aleksandar se zatvorio u svoj šator i po eo da pla e. 323. p. n. e. Aleksandar je planirao vojni pohod na sever Afrike. Vojska je ve bila spremna, ali je Aleksandar iznenada umro.

10.

753.

8.

7.

509.

()

5. . . .
. . . .

. 396. . . .

493.

4. 3. . . .

10.

753.

8.

7.

5

509.

(509. . . .)

27. . . .

13.

, 509.

494.

457.

(. Insignia),

471.

(" ").

(. Magistratus)

(, , , ,).

509.

5. . . .

493.

. 396. . . .

4. 3. . . .

298. – 290. . . .

282. . . .

280. . . .

279. .

: «
»;
).

(

275. .

264. – 241. . . .

(-).

241. . . .).

(10.

218. – 201.

(,)

216. .

10 ,

() ,

(202. .)

(149. - 146.)

10 17

200.
 196.
 III (192. — 188. . . .).
 . . .);
 (171. — 168. . . .)

 133. . . . e.

(: ,)
 (' :) (:)
 (:) :)
 (:) :)
 (:) :)
 (:) :)
 (:) : ,)
 (:) : ,)
 (:) : ,) ())
 (:) : ,) ())
 (:) :)
 (:) :)

КРИЗА РЕПУБЛИКЕ

Ситни пољопривредници и занатлије плебејског порекла били су одсутни у ратовима што је отежавало одржавање поседа. Насупрот томе велики поседници су повећевали своју имовину што је доводило до стварања великих поседа тз. латифундија и искориштавања робовског рада. Опадањем броја земљорадника нарастао је број сељака без имовине. Они више нису могли да служе војску па је то довело до слабљења борбене способности римских легија. Осиромашавање овог слоја доводило је до миграција становништва у градове, стварања градске сиротиње (пролетера) и пропадања села.

РЕФОРМЕ БРАЋЕ ГРАХ

Тиберије Семпроније Грах био је римски државник који је покушао да спроведе опсежан програм друштвено-економских реформи након што је Римска република запала у кризу половином 2. века ст. е.

Године 133. п. н. е. Тиберије Грах био је, захваљујући сопственим војним и дипломатским успесима у Хиспанији те добром говорничком умећу, изабран за народног трибуна и одмах је покушао да пронађе решење за кризу. Његов је главни програм била аграрна реформа, по којој ниједан појединац не би смео да поседује више од 500 југера (око 125 хектара) државне земље (ager publicus). Ово је правило заправо већ било на снази, али је дуго било игнорисано, па га је Тиберије планирао потврдити новим законом. Вишак земље би се одузимао уз накнаду, делио на мале парцеле и давао на коришћење грађанима без земље.

У то доба умро је пергамски краљ Атал III оставивши своју земљу у наслеђе Римљанима. Тиберије је предложио да се Аталов новац подели као помоћ сељацима који су недавно добили земљу по његовом закону. То је изазвало велико противљење сената, који је Тиберијев предлог сматрао мешањем у сферу спољне политике, која је традиционално била под ингеренцијом самога сената. Након што се Тиберије кандидовао за народног трибуна и за следећу годину, што је био потез без преседана, сенат је био уверен да Тиберије тежи самовлади. На дан избора за народне трибуне pontifex maximus Публије Сципион Назика повео је већу групу сенатора и њихових клијената ка месту где се одржавала скупштина. Ова је маса убила Тиберија и око 300 његових присталица.

Гај Семпроније Грах био је римски државник, настављач реформске политике свог старијег брата Тиберија Семпронија Граха. Аграрна реформа коју је 133. п. н. е. покренуо Тиберије Гракх наставила се спроводити и након његове смрти, али су је

велепоседници ометали свим средствима. Сукоб са сенатским сталезом нарочито се заоштрио када је 123. п. н. е. Гај Грах био изабран за народног трибуна. Он је био изврстан говорник, о чему сведоче и сачувани фрагменти његових говора. Такође је у спровођењу реформи био још одлучнији од свог брата. Две је године узастопно биран за трибуна, и за то је време на његов предлог народна скупштина изгласала неколико важних закона.

У интересу градског плебса донет је закон о житу, по коме је сваки плебејац могао да лично купује жито по изузетно јефтиној цени. У интересу сеоског

плебса у пуном је обиму обновљен аграрни закон Тиберија Гракха. Да би пак придобио витезове (equites), који се до тада у Риму већ дефинисао као економски изузетно јак сталеж (ordo), Гај је спровео закон о провинцији Азији, који је увео десетак у области бивше Пергамске краљевине. Убирање овог пореза је готово у потпуности препуштено витезовима, који су тако добили неограничене могућности за економску експлоатацију ове богате источне провинције. Судски закон је такође имао велики значај за витезове: по њему, у сталним судским комисијама за претресање случајева злоупотреба у провинцијама требало је да заседају витезови, а не сенатори. Тако су заправо витезови добијали контролу над управом коју су у

провинцијама вршили сенатори. Посебан значај Гај је придавао оснивању нових колонија, пре свега на месту Капуе и Тарента, али и на месту старе Картагине, где је требало да се оснује колонија Јунонија и насели око 6.000 људи.

Гај није успео да и по трећи пут, 121. год. п. н. е, буде изабран за трибуна. Оптимати су почели да све снажније нападају законе донете на Гракхову иницијативу. Исте је године покренуто и питање колоније Јуноније јер је основана на земљишту на које је 146. п. н. е. бачено проклетство, а искоришћени су и гласови о неповољним знамењима која су се наводно указала при оснивању колоније. Конзул Луције Опимије сазвао је скупштину да укине закон о Јунонији. Међутим, седница скупштине убрзо се претворила у оружани сукоб у коме су живот изгубили Гај Грах и око 3.000 његових присталица.

МАРИЈЕ И СУЛА

Гај Марије био је знаменити римски државник и војсковођа. Најпознатији је по војним реформама којима је омогућио регрутовање најсиромашнијих римских грађана који су по истеку двадесетогодишње војне службе добијали у име часног отпуста комад земље у Италији. Маријева реформа војске довела је до професионализације римске војске, али и за њено трајно везивање за успешне војсковође које су војницима могли да обезбеде што више плена и земље за насељавање. На тај начин, амбициозне војсковође попут Марија, Суле, Помпеја и Цезара су почели да користе војску у политичкој борби што је у дугорочном периоду довело до заоштравања кризе Римске републике и њеног пада 30. године пре Христа.

МАРИЈЕВА ВОЈНА РЕФОРМА

Марије је желео да спроведе опсежнију регрутацију. Наиме, по дотадашњим законима римску војску могли су да служе носиоци римског грађанског права који су поседовали имовину у висини од бар 3000 сестерција и који су самим тим сами себи могли да обезбеде оружје и опрему. Како реформе браће Грах, Тиберија и Гаја, нису успеле, слој ситних италских земљопоседника, који је давао већину војске је прилично пропао у материјалном погледу тј спао је испод имовинског цензуса. Поред тога, у истом периоду Римљани су претпели тешке губитке у рату са Кимбрима и Тевтонцима, где је 113. конзул Карбон изгубио 20 000 људи, и

далеко умереније, али неугодне губитке у рату са Југуртом. Пошто су варвари запретили Италији поново, преостала Метелова војска је послата у алпске крајеве.

Марије је морао да обезбеди регрутацију и проблем је решио тако што је, супротно дотадашњој традицији, омогућио најсиромашнијим грађанима (*capite censi*) да приступе војсци. По његовој замисли, војска је професионализована тако што је

војник пристајао да служи на 25 година а заузврат га је држава снабдевала опремом, оружјем и редовном платом у новцу. Поред тога војници су имали право на део ратног плена.

Пошто је окупио и опремио своју будућу војску, Марије је спровео ригорозну и уједначену војну обуку. Војска је стриктно подељена на легије од по 6 000 људи од чега је на војнике отпадало 5 200. Свака легија се делила на 10 кохорти, а свака кохорта на центурије које је чинило око 80 људи. Центурије су заједно марширале, наступале у борбу и подизале заједнички логор. Војници су били дужни да носе сопствено оружје и опрему (око 25 kg најмање) тако да, сем што су добили надимак

Маријеве муле, мобилност легија, које нису сада биле оптерећене бројном комором, је повећана. По трећем делу реформе, војници су по завршетку службе добијали комад земље у Италији који би био довољан за даље издржавање

њихових породица. Подела земље исплуженим војницима зависила је од њиховог заповедника. Официрски кадар је исто тако професионализован и сада је примао исплате новца 10-25 пута веће од обичних војника. Марије је такође обећао римско грађанско право становницима средње Италије (Пиценум, Етрурија...) који би одслужили пун војни рок.

ГРАЂАНСКИ РАТ И СУЛИНА ДИКТАТУРА

Луције Корнелије Сула Феликс (138. п. н. е. - 78. п. н. е.), римски заповедник и диктатор. Сула потиче из патрицијске породице Корнелија.

Помоћу Гаја Марија улази у сенат а затим постаје његов квестор и добар сарадник и пријатељ. Био је именован за управника провинције Азије и за заповедника римске војске против понтског краља Митридата VI, али је убрзо смењен, због чега долази до сукоба са Гајем Маријем и до првог римског грађанског рата.

По повратку из успешно завршеног рата са понтским краљем Митридатом Сула се са војском од 40000 људи пролећа 83. године п. н. е. искрцао у Бриндизију са намером да започне борбе са маријевцима. Бројност маријевске војске је била такође велика, али безцентралног плана борбе пружајући упоран отпор ипак је била потучена од стране војсковођа који су прешли на Сулину страну. Савладавши последњу офанзиву пред самим улазом у Рим код Колинских врата и падом града Пренеста, последњег маријевског упоришта, Сула је могао да слави потпуну победу. Мали број истакнутих противника је успео да побегне, а стање њиховог морала осликава самоубиство Маријевог сина који је био конзул за 82. годину. Мали број италских провинција је наставио са отпором, западне провинције на Сицилији и у Африци су се држале до 79. године.

Сулина победа је била пропраћена суровим обрачунима како у Италији тако и у самом Риму. Суровост је имала за циљ уливања страха.

Страховит покољ и обрачун са противницима се претварао у потпуни хаос и читавим Римом је владао страх после Сулиног уласка у град. Било је толико неизвесно да је Сули у сенату постављено питање до када ће таква ситуација трајати не да не би казнио оне које је наумио, већ због неизвесности за живот оних које жели поштедети. Због тога му је тражено да означи оне које намерава да казни. Тако да је према Плутарховим извештајима дневно писао од осамдесет па до двеста двадесет смртних казни, без икаквих јасних критеријума. У те специјалне спискове, проскрипције, су уписивани људи који су Сули деловали сумњиво. Стављани су ван закона. Свако ко убије или преда проскрибоване добијао је награду, а њихова имовина је одузимана и продавана на лицитацији, а робови ослобађани.

Године 82.пне Сула је именован за диктатора на неодређено време. Овим законским актом Сула је добио неограничена овлашћења ради доношења закона и консолидације државе. Функција је подразумевала потпуну власт над животом и имовином грађана, могао је да даје империјум појединим лицима, да оснива колоније, да води спољну политику и издаје законе у вези са било којим питањем.

Сулина диктатура је само именом наликовала на есенцију те функције. Диктаторско место је било упражњено још од Другог пунског рата када је та функција подразумевала потпуна овлашћења, али у исто време и била временски ограничена на шест месеци и додељивана са циљем гушења устанака, вођења рата. Као припадник оптимата Сула је углавном доносио конзервативистичке новине уперене против демократије тежећи да врати ситуацију каква је у Риму била пре Граха.

Био је неограничени владар, али је 79. године изенада самовољно напустио врховну власт без ичијег утицаја.

ПРВИ ТРИЈУМВИРАТ

Две деценије након Сулине диктатуре биле су обележене суровим политичким борбама у самом Риму, покушајем пропалог нобила Катилине да се путем завере докопа власти, устанком робова под вођством Спартака, те успешним Помпејевим освајањима на истоку. Коначно су 60. п. н. е. три најмоћнија човека тога доба — Цезар, Крас и Помпеј — склопили савез и обавезали да ће помагати један другог. Тај неформални савез, који никада није био озваничен, назива се данас „првим тријумвиратом“. Сенат је био немоћан, па су тријумвири спровели кроз скупштине неколико закона себи у прилог. По тим законима, Цезар је узео на управу Галију и Илирик, с роком од пет година и ванредним овлашћењима. Тријумвират је био ојачан и брачним везама, од којих је најважнија Помпејева женидба за Цезарову кћерку Јулију. Цезар је отишао у Галију, али над Рим се наднела сенка тријумвирата, која је ометала уобичајени политички живот. Ускоро је и Цицерон осуђен на прогонство из Рима.

Тријумвират је поново учвршћен 56. п. н. е., када су се тријумвири састали у граду Луки и када је Цезару продужен рок управљања Галијом за још пет

година, а утврђено је и да Клас и Помпеј буду конзули 55. п. н. е., после чега би Помпеј

управљао Хиспанијом, а Клас Сиријом, која га је привлачила могућношћу да стекне ратну славу у борби с тамошњим Партима. Цезару је одобрено да се касније у одсуству кандидује за конзула, што је било супротно уставним обичајима.

Клас је 52. п. н. е. погинуо у походу против Парта. Тријумвират је тако, смрћу једног свог члана, престао да постоји, а у то је време умрла и Јулија, чиме је нестало и личних веза између Цезара и Помпеја. Цезар се, освојивши целу Галију, изједначио са Помпејем по угледу и по богатству. У том је тренутку Помпеј понудио своју подршку сенату, који му је могао обезбедити контролу над државном управом, углед и легитимитет у власти. Тако је Помпеј 52. п. н. е. мимо обичаја постао конзул без колеге. Он је позвао Цицерона да се врати у Рим из прогонства, а донео је и законе који су отежавали продужење Цезарових овлашћења и његов избор у одсуству за конзула 48. п. н. е. (што је било предвиђено споразумом у Луки). Међутим, Цезар није био безбедан да као приватно лице дође у Рим и постави своју кандидатуру. Почели су да се шире гласови да Цезар иде на

Италију, па је сенат поверио Помпеју команду над војском. Цезар се тада с једном легијом налазио у Цисалпијској Галији, старајући се да покаже како не жели рат. Предложио је сенату да му остави управу над Галијом и Илириком, а када је то

одбачено, пристајао је да распусти своју војску под условом да и Помпеј уради исто. Сенат је о томе расправљао јануара 49. п. н. е., али је најзад одлучио да Цезару одузме овлашћења и одредио му заменика.

Уследио је грађански рат између Помпеја и Цезара.

Након распада првог тријумвирата Цезар је јануара 49. п. н. е., супротно одлуци сената, са једном легијом прешао реку Рубикон, која је галске провинције делила од Италије. Самим тим почео је грађански рат, јер је појава проконзула с војском у Италији била незаконита. Главне Помпејеве снаге налазиле су се, међутим, у Хиспанији, па је он заједно са великим делом сенатора побегао у Грчку, након чега се цела Италија нашла у Цезаровим рукама. Цезар је проглашен за диктатора, али је на тој дужности провео свега 11 дана. Он је дефинитивно вратио права свима онима које је Сула био проскрибовао, спровео је изборе за конзуле и вратио диктаторска овлашћења. Крајем 49. п. н. е. кренуо је у Грчку и искрцао се у Епиру. У бици код Фарсале (48. п. н. е.) Помпеј је био потучен до ногу, али је још увек имао војску и флоту у Африци. Помпеј се тако искрцао на обали Египта, рачунајући на подршку египатског краља, али се његова нада изјаловила: плашећи се компликација, египатски краљ удеси да Помпеја убију.

ДРУГИ ТРИЈУМВИРАТ

Марко Антоније, Октавијан и Емилије Лепид склапају Други тријумвират на основу међусобног споразума постигнутог у Бононији (данашња Болоња). За разлику од Првог, Други тријумвират је био јавни споразум између три моћника који је потврдила народна скупштина 27. новембра 43. године (lex Titia).

Тријумвири овлашћени да уреде државу (*tres viri rei publicae constituendae*)

добили су овлашћења на пет година са циљем да окончају грађански рат. Њихов договор је одређивао нове магистрате, као и спискове неподобних које је требало погубити или прогнати и одузети им имовину. Ове проскрипције показале су се нарочито суровим, стадало је три стотине сенатора (међу којима и Цицерон) и преко две хиљаде припадника коњаничког сталеза, а тријумвири су постигли главни циљ-прикупили су довољно средстава за будући обрачун са цезарубицама и збрињавање испуштених војника. Проскрипције су натерале велики број угледних и богатих људи да се склоне на Сицилију коју је у то време држао Секст Помпеј, Помпејев млађи син и вешт пират. И поред великих тешкоћа, Октавијан и Антоније су успели да пребаце своје трупе преко Јадрана на Балкан у јесен 42. године. Октавијан се током даљих припрема разболео, тако да је Антоније преузео на себе већи део послова војсковође. Антоније је са главнином војске отишао у Амфипол, који је његова претходница већ утврдила. Војска цезароваца била је смештена у мочварном крају у околини Филипа и није могла рачунати на скори довоз намерница, тако да је Антоније покушао да противничкој страни наметне отворену битку што пре. Најзад му је то успело и у првом сукобу успео је да потисне Касијеву војску и заузме њихов табор. Иако је исход битке био у ствари неодлучан, пошто је Брут поразио лево крило цезароваца, али је разочарани Касије извршио самоубиство. Међутим, битка код Филипа је у ствари решена у другом сукобу на који су Брута натерали његови нестрпљиви војници три недеље касније. Овога пута Октавијанове легије су однеле превагу, а Антоније је у општем расулу успешно заузео непријатељске логоре и послао коњицу да гони остатке непријатељске војске. Брут се склонио са пратњом у околна брда али је и он ускоро живот окончао самоубиством.

Октавијан је поразио Секста Помпеја и натерао Лепида да се повуче са положаја тријумвира. Читава 33. прошла је у међусобном оптуживању двојице моћника, Октавијана и Антонија а крајем године тријумвиратска овлашћења су истекла. Октавијан је ипак стекао одлучујућу превласт у Италији, иако без правног основа, и обезбедио је себи конзулат за 31. год. Конзули за 32. били су Антонијеве присталице али они нису могли ништа да учине и заједно са око три стотине сенатора су напустили Рим и отишли на Исток.

Антоније је разматрао могућност да се повуче на север и организује копнену битку у Македонији, али је, наводно по Клеопатрином предлогу, прихватио поморску битку код рта Аксија 2. септембра 31. год. Клеопатрини бродови су кренули у

повлачење, а Антоније је кренуо за вољеном женом остављајући бојно поље. Октавијану је убрзо пришао део флоте, а недељу дана после битке и легије које Антоније није стигао ни да употреби. У лето 30. године уследио је коначни ударац: Октавијан је заузео Александрију, а Антоније, до кога је доспела лажна вест о Клеопатриној смрти, је извршио самоубиство. Пошто је постало јасно да Октавијан неће дозволити њеној деци да наследе власт у Египту и Клеопатра је извршила самоубиство. Октавијан је Египат претворио у римску провинцију посебног ранга.

АВГУСТОВ ПРИНЦИПАТ

Италско је друштво након дугог периода грађанских ратова тежило миру, па је рах *Romāna* била парола под којом је Октавијан ујединио различите слојеве друштва. Најактивнији Октавијанови противници изгинули су у ратовима, а они преживели били су политички ослабљени и деморализовани. Немири и ратови придонели су популаризацији идеје о прошлим сретним временима и о једноставном животу побожних предака. У складу с таквим тенденцијама понаша се и Октавијан, па је једна од његових првих мера по повратку у Рим (29. п. н. е.) била рестаурација храмова.

Иако је једини у држави поседовао војну моћ, Октавијан није желео да буде просто војни деспот, него владар који је успоставио најбољу могућу цивилну власт, али тако да не отвори простор за нове грађанске сукобе. Октавијан је наредио масовну демобилизацију, а затим је реформирао састав сената. У новом списку сенатора Октавијаново је име стављено на почетак, па одатле његова титула принципс сенатус. У доба републике принципси сената нису имали никаквих посебних овлашћења, осим што су у сенату први гласали. Октавијанова титула принципса, међутим, не означава више само првог у сенату, него и првог у држави, па је и облик владавине који је завео у историји познат као принципат.

Октавијан је 27. п. н. е. прогласио успостављање републике и одрекао се власти, али му је сенат изгласао нова овлашћења и доделио му назив *Augustus* («Узвишени»), по којем ће отада бити познат. Успостављање републике било је само привид: 23. п. н. е. додељује му се доживотно врховно војно заповједништво (*империум мајус*). Он ставља назив император у своју титулу на првом месту, и отада се сви каснији римски цареви називају императорима. Друга важна функција коју је Август узео доживотно била је трибунска власт (*трибунциа потестас*), чиме је желео да покаже како његова власт има демократско порекло. Такође, трибунска овлашћења су му омогућила да се представи као заштитник римских грађана. Када је умро Лепид, постао је понтифекс максимус; 8. год. п. н. е. осми мјесец у години назван је по њему Август; 2. п. н. е. додељен му је назив *pater patriae* («отац домовине»).

Август је задржао републиканске државне установе, али се њихова улога значајно променила. Највиши орган римске државе — сенат, који је у републици одлучивао о унутрашњој и спољној политици као и о питањима култа и финансија, добио је сада законодавне и судске функције. Његове одлуке имају снагу закона и, премда је формално сматран највишим државним органом, он је послушно примао Августове предлоге и радио према његовим упутствима. Године 27. п. н. е. провинције су подељене на сенатске и царске. Приходи из првих стизали су у сенатску благајну (*аерариум*) и њима

је располагао сенат, али уз царев надзор. Приходи из царских провинција притицали су у царску благајну (фискус) и њима је располагао сам цар.

Народне скупштине су се и даље састајале и на њима су се доносили закони које би предлагао сам цар или други магистрати. Оне су бирале и магистрате, али избори нису били слободни, него се гласало само за оне кандидате које је предлагао сам Август по праву препоруке.

Магистратуре су такођер формално задржане, али су изгубиле свој ранији значај. Осим два редовна конзула, бирани су и други парови који су се током године смењивали по одређеном редоследу и звали се суфектни конзули. Цензура је изгубила значај, јер је ценз и спискове сената вршио сам Август. Судски послови претора такође су прешли у надлежност цара и његових сталних судских комисија. Август је судио кривична дјела, најпосле тамо где је била предвиђена смртна казна. Уз већ постојеће магистратуре у Августово се доба почиње снажно развијати државни чиновнички апарат. Из редова сенатора биран је префект Рима (префект урбис), који је био задужен за очување мира и реда у граду. Управници царских провинција (легати) такођер су бирани из сенаторских редова. Најважнија функција на коју су бирани припадници витешког сталежа био је положај заповедника преторијанске гарде (префект преторија). Преторијанци су били лична царева гарда, нека врста полиције која је чувала самог цара и надзирала ред у Риму и Италији. Важна је била и функција префекта Египта који је овом провинцијом управљао као личном царевом имовином. Прокуратори су се старали за убирање пореза и управљали су мањим провинцијама.

ТРАЈАН

Трајан, пуним именом након усиновљења Марко Улпије Нерва Трајан (лат. Marcus Ulpius Nerva Traianus, рођен 53. год. н. е., ступио на престо 98. године, умро 117. године), био је римски цар и припадник антонинске династије.

Трајан је био први и можда једини цар којег је усвојио претходни цар с којим није био ни у каквом сродству, било рођењем или брачним везама. Такође је био други у низу петорице добрих царева који су наслеђивали један другог путем усиновљења и током већег дела 2. века обезбедили царству унутрашњу хармонију и добру владу. Осим тога, Трајан је као Хиспанац био први цар рођен у некој провинцији. Уз све већи број провинцијалаца у сенату, уздизање једног од њих на царски престо било је практично неминовно.

У војној сфери, Трајанова владавина била је веома динамична. После Домицијанових уступака из 89. године посебно је опасна била Дачка краљевина, чији је краљ Децебал ступио у преговоре са парћанским краљем о заједничким акцијама, што је представљало опасност за источне границе

царства. У првом походу (101—102) Трајан је потукао Децебала који је био принуђен да склопи мир, при чему је Римљанима припао један део Дачке краљевине. Осим тога, Децебал се обавезао да помаже Трајана у његовим даљим походима; због ових успеха Трајан је узео назив *Dacicus* (= Дачки). Нови рат са Дачком краљевином (105-106) завршио се Децебаловим самоубиством и припајањем целе Дакије римској држави. Римљани су се тако спасли опасног суседа и добили подесно земљиште за одбијање напада са североистока. Осим тога, у Дакији су се налазили рудници злата, а коначно, то је била област веома подесна за колонизацију. Трајан је, по завршетку дачких ратова, изградио онај систем пограничних утврђења који је чинио тзв. *limes*: дуж границе царства на извесним су растојањима подизана мања утврђења — каштели, који су повезивани путевима.

Трајан је и на истоку планирао проширење римских граница, очигледно у убеђењу, које су и пре и после њега делили многи угледни Римљани, да једино освајање може решити парћански проблем. Први је потез било припајање Набатејске краљевине (106. н. е.), која се налазила у Арабији, у области градова Бостре и Петре (оба града се налазе у данашњем Јордану и представљају ванредно значајна археолошка налазишта под заштитом УНЕСКО). Затим је 114. године Трајан окупио велику војску, припојио Риму зависну краљевину Јерменију и напао Партију. После спектакуларних победа 115. и 116. година, он је створио нове провинције (Северну Месопотамију и Асирију) и стигао до Персијског залива. Ипак, он је заправо само прошао кроз Месопотамију не учврстивши ту римске позиције. Стога су, пошто би његова војска прошла, избијали устанци. У Киренаици, смештеној на источној обали Либије, још 115. године Јудејци су дигли устанак који је наишао на одзив и у Египту и на Кипру. Устанци су 117. године угушени, али је зато понестало средстава за наставак даљег офанзивног рата против Партије. Трајан је због болести кренуо натраг у Италију, али је умро успут у Малој Азији.

Пре но што је умро Трајан није званично одредио наследника. Међутим, још раније су високе почести и важна задужења била додељена његовом најближем мушком рођаку, Публију Елију Хадријану, намеснику Сирије. Према речима Трајанове удовице, Трајан је на самрти и усвојио Хадријана. Била та тврдња истинита или не, сенат и војска су јој поверовали и Хадријана признали за цара. Трајан је одмах и без оклевања био деификован од стране сената.

ХАДРИЈАН

Хадријан, пуним именом након усиновљења Публије Елије Трајан Хадријан (лат. *Publius Aelius Traianus Hadrianus*, рођен 76. год. н. е., ступио на престо 117. године, умро 138. године), био је римски цар, наследник и посинак

Трајанов, припадник антонинске династије и трећи у низу "петорице добрих царева".

Уместо војне експанзије Хадријан је тежио дефинисаним границама које се у случају потребе могу бранити, иза којих би се налазила зависна краљевства, где је то могуће. Саме границе, уколико се није радило о природним препрекама, биле су снажно утврђене: у Британији је изграђен тзв. Хадријанов зид с једног на други крај острва; Германија и Ретија заштићене су лимесом који се протезао између Мајнца на Рајни и Регенсбурга на Дунаву. Унутар граница војска је држана у приправности и била састављена углавном од локалног становништва које се примало у легије и у помоћне трупе (тако да је постепено напуштен Веспасијанов систем по коме су војници у помоћним трупама служили далеко од свог завичаја). Поред тога, настављена је тенденција стапања помоћних трупа и легија; чак су и разлике међу официрима постале мање, пошто су сада витезови понекад замењивали сенаторе на високим положајима. Да би ову, у основи стајаћу, војску држао у сталној приправности (што није био лак задатак), Хадријан је често предузимао личне инспекције, те је око половине своје владавине провео у провинцијама (121—125, 128—134).

МАРКО АУРЕЛИЈЕ

Марко Аурелије (лат. M. Annius Catilius Severus - рођен 26. априла 121. године у Риму, умро 17. марта 180). године у Виндобони (данас Беч) био је од 161. године до своје смрти римски цар. Рођен је као Марк Катилије Север, а пошто га је усвојио цар Антонин Пије, Марко је добио име Марко Елије Аурелије Вер, а као цар његово пуно име је гласило: Марко Аурелије Антонин Август.

Марко Аурелије био је последњи римски цар који је то постао усвајањем. Он је морао после дугострајног мирног периода у историји Рима да се поново прихвати ратова. Велики непријатељи су му били Парти на источној граници, а на другом крају света, Рим су нападали варвари, Маркомани који су угрожавали дунавски лимес. Марко Аурелије који је владао заједно са својим братом по усвојењу, Луцијем Вером умро је у током једног похода против Германа. Због својих „Разговора са самим собом“, Марко Аурелије је био познат као цар-философ.